

Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /
Journal of Divinity Faculty of Bayburt University
e-ISSN 2630-595X
Sayı: 16 2022/2 - Aralık

**BİR ÖĞRENME METODU OLARAK SAHABE'NİN KUR'ÂN'I
İÇSELLEŞTİRMESİ**

Companions' Internalization of the Qur'an as a Learning Method

Yusuf TOPYAY

Dr. Öğr. Üyesi., Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim
Dalı.

Bayburt/ Türkiye

*Assistant Professor, Bayburt University, Faculty of Divinity, Programme in Basic
Islamic Studies.*

Bayburt / Turkey

yusuftopyay@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3025-5704

Abdussamet VARLI

Dr. Öğr. Üyesi., Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim
Dalı.

Bayburt / Türkiye

*Assistant Professor, Bayburt University, Faculty of Divinity, Programme in Basic
Islamic Studies.*

Bayburt / Turkey

avarli@bayburt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9094-861X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 14 Kasım / 14 November 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Kasım / 15 November 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Yusuf Topyay - Abdussamet Varlı, "Bir Öğrenme Metodu Olarak Sahabe'nin Kur'ân'ı İçselleştirmesi", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat*

Fakültesi Dergisi, 16 (Kış 2022): 175-199

DOI: 10.47098/bayburt-ilahiyat.1204371

Öz

İslâm'ın evrensel oluşu ve çağları aşarak günümüze hitap etmesi Kur'ân'ın doğru anlaşılması ve yorumlanmasına bağlıdır. Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesi ise vahyin ilk muhataplarının Hz. Peygamber'in öğreticiliği çerçevesinde almış oldukları tavır ve tutumlarının doğru yorumlanmasıyla yakından alakalıdır. Sahabe vahyin ilk muhatabı olmasının yanı sıra vahyi algılama biçimi açısından da sonraki ümmet için örnek bir halkadır. Onların Kur'ân'dan anlamış olduklarını kendi hayatlarına aktarma noktasında ortaya koydukları metotlar, Kur'ân'ın hayat kitabı olması iddiası açısından son derece önemli bir unsurdur. Sahabe neslinin Kur'ân'ı içselleştirmesi hususunda Hz. Peygamber'den almış oldukları tavsiyeler ve bu tavsiyeleri hem kendi uygulamaları hem de çevreleriyle paylaşmaları, ümmetin Kur'ân'a yaklaşımı açısından belirleyici olacaktır. Bu çalışma ayrıca sahâbilerin Kur'ân'ı içselleştirmelerine yönelik titiz yaklaşımlarını tespitte çalışacaktır. Bu bağlamda sahabenin Kur'ân'ı, Hz. Peygamber'den öğrenmiş oldukları on ayet on ayet şeklinde ele almaları ve daha sonra bir diğer onlu âyete geçme uygulamasının keyfiyeti üzerinde durulacaktır. Sahabenin Kur'an'a yaklaşımı ve bu konuda bizlere ulaşılmış olan rivayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği bu çalışma için temel çıkış noktası olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sahabe, Kur'ân, Metod, Öğrenme, İçselleştirme.

Abstract

The universality of Islam and its appeal to the day beyond the ages depend on the correct understanding and interpretation of the Qur'an. The correct understanding of the Qur'an is that the first addressees of the revelation are Hz. It is closely related to the correct interpretation of the attitudes and attitudes they took within the framework of the teaching of the Prophet. In addition to being the first addressee of the revelation, the Companions are an exemplary circle for the next Ummah in terms of their perception of the revelation. The method and behavior they have determined to apply what they have understood from the Qur'an to their own lives is extremely decisive in terms of the claim that the Qur'an is the book of life. The advice they received from the Prophet and their sharing of these recommendations with themselves and their circles will be decisive in terms of transferring the Qur'an to their own lives. This study will deal with the meticulous approaches of the Companions about transferring the Qur'an to their lives. In this context, Mr. It will focus on the nature of the practice of understanding the verses of the Qur'an in a correct way, transferring them to their lives and then switching

to another ten verse. How the Companions understood and transferred the ten verses to their lives and how the narrations that have reached us on this subject should be understood will be the main starting point for this study.

Key Words: Companions, Qur'an, Method, Learning, Internalization.

Giriş

Kur'ân'ı Kerim'in ilk muhatabı olan sahabenin Kur'ân'a yönelik yaklaşımı ve öğrenme biçimi sonraki muhataplara örnek olması açısından incelenmeye değer bir konudur. Zira sahabe vahyin inişine şahitlik eden, vahyin kendisinden istediğini adeta bütün benlikleriyle yerine getirmeye çalışan, İslâm için her şeyinden vazgeçip bu uğurda her türlü bedel ödemeyi göze alan tam bir teslimiyetle hareket etmiş biricik/eşsiz nesildir. İlâhi hitabın ilk şahitleri olan ashâb-ı kirâm, kendilerini hitabın ilk muhatapları kabul edip bu doğrultuda hayatlarını vahye göre tanzim etmiş ve her bir âyetle beraber büyük değişimler yaşamışlardır. Böylece onlar Kur'ân tarafından hem fert hem de toplum olarak sürekli inşa edilip, inşa edildikçe büyüyen, gelişen bir anlamda kemale eren bir hal arz etmişlerdir.

Diğer taraftan onlar vahyin doğru ve sıhhatli anlaşılmasında sonraki nesil için adeta bir köprü vazifesi işlevi görmüş rol modellerdir. Rol model olan bu neslin sonraki nesiller açısından dikkate alınması gereken en önemli özelliklerinden bazıları da kuşkusuz Kur'ân karşısında kendilerini nasıl konumlandıkları, Hz. Peygamber'den Kur'ân'ı nasıl öğrendikleri, bu öğrenmenin keyfiyetinin ve bu öğrenmeden amaçlananın ne olduğunun bilinmesidir. Bu itibarla Kur'ân'ı doğru anlamak isteyen kişinin Hz. Peygamber'in öğrencisi olan sahabeyi doğru anlaması gerekmektedir.

Malum olduğu üzere ashâb, Hz. Peygamber'in riyasetinde ilk olarak Kur'ân'ın lafzını, manasını beraber öğrenmiş, öğrendiklerini amele dönüştürmüş ve sonrasında büyük bir ihlas ve samimiyetle Kur'ân'ı içselleştirmişlerdir. Şunu ifade etmemiz gerekir ki, Kur'ân kendi dilleri üzere nazil olduğundan dolayı sahabenin âyetleri okuması veya işitmesi onlar için aynı zamanda anlamayı da beraberinde getiren doğal bir durumdur. Bu öğrenmede o zamana kadar gelen âyetler, on âyet on âyet şeklinde gruplandırılmış, bu âyetler üzerinde tam bir öğrenme gerçekleşmeden diğer âyetlere geçilmemiştir. Sahabe Hz. Peygamber'den öğrenmiş olduğu bu metodu hem kendileri uygulamış hem de sonraki nesillere miras bırakmıştır.

1. Sahabenin Kimliği

Arapçada sahabe kelimesi, bir Şeye yakıŐan, ona eŐlik eden,¹ onunla dost ve arkadaŐ olan, birini takip edip ona itaat eden² gibi manaları olan ‘صحاب’ (s-h-b) kelimesinden turemiŐtir. İman edenler aÇısından Hz. Peygamber’le birlikte yaŐamıŐ ve Hz. Peygamber’in öğretilerini tım insanlığa en doğru Şekilde ulaŐtırabilecek ilk halkayı oluŐturuyor olmaları nedeniyle sahabenin kimliği son derece önemlidir. İslām dinini tım insanlığa ulaŐtıracak en önemli kişiler olması sebebiyle kimlere sahabe denileceği ve bu kategorinin kimlerden oluŐacađı hususunda farklı gōrüşler ortaya atılmıŐtır. Bu çerçevede İmam Buhârî (ö. 256/870), sahabeyi, Hz. Peygamber’in sohbetinde bulunan veya onu gōren Müslümanlar Şeklinde tanımlarken,³ Tirmizî (ö. 279/892) de benzer Şekilde Hz. Peygamber’i gōren ve onunla sohbet eden kimse⁴ diye tarif eder.⁵

Sahabe, Allah Teâlâ’nın hitabını kabul ve tasdik eden Hz. Peygamber’in arkadaŐlarıdır. Onlar son İlahi hitabın ilk muhatapları, vahyin nüzulüne Şahitlik eden ve vahiy sürecini iliklerine kadar hissedip Yüce Yaratıcı’nın istediği Şekilde hayatlarını tanzime çalışan İslām’ın ilk müntesipleridir. Kur’ân ve İslām’dan bahsedilen bütün cümlelerde kendisine yer bulup atf yapılan Őekkin bir nesildir. Bu nesil, vahyin yeryüzünde ekilip, kök salıp filizlenmesinde, beşer üzerinde ete kemiğe bürünmesinde Hz. Peygamber’den sonraki en somut örneklerdir. Sahabe, yaŐayan Kur’ân olan Hz. Peygamber’in adeta bir yansıması, bir izdüşümüdür.⁶ İslām’ın yaŐanılabilir olduğunun kendilerinde tecelli bulduğu ilk nüvesidir. Kur’ân’ın muradı İlahiye uygun Şekilde anlaşılması ve yaşanması noktasında ilk rol modellerdir. İbni Kayyim el-Cevziyye’nin (ö. 751/1350) tabiriyle; “*Allaha*

¹ Ahmed b. Zekerıyya el-Kazvinî İbn Fâris, *Mucmelu’l-luğa*, thk. Züheyr Abdülmuhsin (Beirut: Müessesetü’r-Risale, 1986), 551.

² Kâfî’l-kifât İsmail Abbâd, *el-Muhît fi’l-luğa*, thk. Muhammed Hasan Ali Yâsin (Beirut: Alimu’l-Kütüb, 1994), 1/195.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (Dâru Tûki’n-Necât, 1422), 4/188.

⁴ Muhammed b. İsâ b. Serve et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahîh Sünenu’t-Tirmizî*, thk. Beşar Avad Maruf (Beirut: Darü’l-Ğarbi’l-İslami, 1998), 13/242.

⁵ Ali Yardım, *Hadis I-II* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2000), 24.

⁶ Eyüp Yaka, “Emir Ve Nehiy Bağlamında Sahabe’nin Kur’ân Bilinci”, *TİDSAD* 4/12 (2017), 167; Salih Kesgin, “Sahâbeyi Ötekileştirmek ya da Sahâbeye ‘Sahâbî’ Olmak Ayrımında Âyet ve Hadisleri Anlama Sorunu -Muhammed et-Ticânî es-Semâvî Örneği”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe : Sahâbe Kimliği ve Algısı* (İSAV-ENSAR, 2013), 352.

yemin olsun ki sahabe, hayat suyunun tatlı, berrak/katıksız, buz gibi doğduğu gözenin başında bulunan kalplerini imana ve Kur'ân'a açmış en hayırlı nesildir.”⁷

Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Kur'ân'ın anlaşılmasında Hz. Peygamber'in yerini oldukça manidar ve dikkat çekici şu ifadelerle açıklamaktadır: “Kur'ân'ı anlamak, onu gerçek manada anlayarak anlatanı, anlamadan geçer.”⁸ Bu ifadeler -beşer olarak- Kur'ân'ın ilk mualliminin talebeleri konumunda olan sahabenin kıymetini de net bir şekilde ortaya koymaktadır. Sahabe, İlâhi emirlere/nehylere ilk teslim olan, bu emirler karşısında bütün benlikleriyle şartların gereğini ortaya koyan mümtaz şahsiyetlerdir. Bu teslimiyet Kur'ân'ın sahabedeki karşılığını, değerini ve vahye karşı duruşunu göstermesi açısından önemlidir.⁹ Bu açıdan bakıldığında İslâm'ı anlayıp yaşamak isteyen Müslüman bir kimsenin yapması gereken ilk iş kendilerini Allah'ın emir ve yasaklarına adanmış olan bu örnek insanları incelemekten geçmektedir.¹⁰

Allah Teâlâ kitabında Hz. Peygamber'i, Kur'ân'ı, hikmeti ve insanların bilmediklerini öğreten bir öğretmen,¹¹ üzerinde düşünmeleri için Kur'ân'ın açıklayıcısı,¹² ahlaki Kur'ân olması itibarıyla örnek alınması gereken numune,¹³ insanlar arasındaki anlaşmazlıkları Allah'ın öğrettiğine göre çözen bir hâkim¹⁴ olarak tanımlamaktadır. Sahabe neslini tüm ümmet içerisinde benzersiz kılan husus, Hz. Peygamber'e vahyedilen Kur'ân'ın nüzul ortamında hazır bulunmaları ve vahyin nüzul sürecine bizzat şahit olmaları sebebiyle Kur'ân'ı anlama ve onunla doğrudan ilişki kurma şerefine nail olmalarıdır.¹⁵ Bu itibarla Kur'ân'ın anlaşılması noktasında Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisatından geçmiş biricik nesil olan sahabenin iyi anlaşılması gerekmektedir. Çünkü onlar, Kur'ân'ın hem kendi dilleri olan Arapça olması hem de ilk muhatapların zihin ve kültürlerini dikkate alması bakımından vahyi kolayca anlamışlar, anlamadıklarını Hz. Peygamber'e sormuşlar ve belki de en önemlisi Kur'ân'ın sonraki nesillere doğru ve sıhhatli

⁷ İbn Kayyim el Cevziyye, *İlamü'l-muvakkâ'in* (Riyad, 1423), 2/8; Mustafa Öztürk, “Sahabe ve Kur'an”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 8.

⁸ İsmail Albayrak, “Müslüman Toplumlarında Kur'an-ı Kerim'in Yeri ve Tefsiri”, *Diyanet İlmî Dergi Kur'an Özel Sayısı* (2012), 463.

⁹ Yaka, “Emir ve Nehiy Bağlamında Sahabe'nin Kur'ân Bilinci”, 167.

¹⁰ Şaban Ali Düzgün, *Din Birey Toplum* (Ankara: Akçağ, 1997), 109.

¹¹ Bakara 2/129, 151; Al-i İmran 3/164.

¹² Nahl 16/44.

¹³ Bakara 2/151; Ahzap 33/21.

¹⁴ Nisa 4/105.

¹⁵ Mustafa Öztürk, “Sahabe, Kur'an ve Tefsir,” *Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 7-8 (2018), 135.

bir şekilde aktarılmasında köprü vazifesi görmüşlerdir. Bu durum son sahabenin vefatına kadar sürmüştür.¹⁶

Hayatlarının merkezine Kur'ân'ı koyup, onu içselleştiren ilk nesli anlamak bir anlamda Kur'ân'ı anlamaktır. Sahabenin kıymetini çok iyi bilen İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) bu bakış açısından hareketle sahabenin görüşüne göre amel etmenin vacip olduğunu söylemektedir.¹⁷ Muhammed Ebû Zehra (ö. 1974) da sahabenin öneminin arka planında yatan gerekçeler olarak şunları sıralamaktadır:

1. "Sahabe, Hz. Peygamber'e diğer insanlardan daha yakındı. Onlar, hakkında vahiy inen konulara şahit olmuş, nassın indiği şart ve durumları bizzat görmüşlerdi.
2. Sahabeye ait görüşlerin sünnet olma ihtimali vardır.
3. Paylaşmış oldukları görüşleri Hz. Peygamber'den işiten birinden işitme ihtimali vardır.
4. Arapçayı ve kelimelerin dalalet ettiği manayı bizden daha iyi biliyor yahut Allah'ın emri ile ilgili durum ve karinelere daha iyi faydalanabiliyor veya Peygamberle uzun zaman arkadaşlık etmiş bulunuyorlardı."¹⁸

İşte sahabeye ait bu hususiyetler bir anlamda onların önemini ortaya koymaktadır. Zira var olan her bir özellik sahabeyi özel kılan unsurlardır. Hele hele mevzu bahis Kur'ân'ın anlaşılması olduğunda sahabe dışındaki sonraki nesil tam anlamıyla bu biricik nesilden gelen malumatlara muhtaçtır.

2. Sahabe ile Sonraki Nesil Arasındaki Farklar

Sahabe nesli, Hz. Peygamberle birlikte nüzul ortamına şahitlik etmiş, vahyin keyfiyeti ve içeriği açısından diğer muhataplara kıyasla farklı avantajlara sahip nesildir. Başta tabiin kategorisi olmak üzere diğer inananların en önemli eksiklikleri Hz. Peygamber'den uzak olmalarıdır. Sahabeyi sonraki nesillerden ayıran en önemli farklardan birisi İlahî hitaba yirmi üç yıllık zaman zarfında muhatap oluşlarıdır. Sahabenin aksine sonraki nesiller ise bu yirmi üç yılda inzal olan hitabın metin haline gelmiş şekline bir anda muhatap olmuşlardır. Dolayısıyla her bir âyet veya sûreyle ilgili bilgi ve

¹⁶ Abdurrahman b. Ebi Bekr Süyûtî, *Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribu'n-Nevevi* (Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/28; Osman b. Abdurrahman İbnu's-Salah, *Ullümu'l-hadis*, thk. Nurettin İtr (Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1986), 300, 301.

¹⁷ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulu* (M.Ü.İ.F. Yayınları, ts.), 93.

¹⁸ Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınları, 1990), 186, 187.

bilinçleri yirmi üç yıllık zaman zarfında inşa edilen sahabe ile sonraki nesil arasında bu bağlamda ciddi farklar söz konusudur.

Bir diğer önemli fark ise sahabenin vahyin nüzulüne şahitlik etmiş olmalarıdır. Zira onlar nazil olan âyetlerin sebebi nüzul noktasında ya olayın kahramanları ya da şahitleridir. Bundan dolayı Hz. Ali'nin, "Bana Allah'ın kitabından sorunuz. Allah'a yemin olsun ki, her bir âyetin gece mi yoksa gündüz mü, ovada mı yoksa dağda mı indiğini bilirim." Benzer şekilde Abdullah İbn Mes'ud'a nispet edilen; "Allah'a yemin olsun ki Allah'ın kitabında hangi âyetin kimin hakkında ve nerede indiğini bilirim."¹⁹ sözü, sahabenin Kur'ân'a dair bilgisinin ne denli kıymetli olduğunun bir göstergesidir. Sebebi nüzul bilgisi, sûrelerin isimleri, âyetlerin Mekkî mi yoksa Medenî mi oluşu gibi Kur'ân bünyesine ait birçok meselede yegâne kaynağımız sahabedir. Çünkü bu tarz bilgileri sonraki nesil ancak nakil yoluyla elde edebilecektir. Bu naklin ilk ve birincil kaynağı da sahabeden başkası değildir.

Diğer taraftan Kur'ân katıksız Arapça diyebileceğimiz sahabenin dili üzere nazil olmuştur. Yine Kur'ân -bu dilin neticesinde oluşmuş olan- sahabenin zihin dünyalarını ve kültürlerini dikkate almıştır. Sahabe canlı hayata nazil olan vahyin ortam bilgisine de sahiptir. Zihni anlamda karşılaştıkları soru ve sorunlarını direk Hz. Peygamber'den öğrenme imkânına sahip oluşları ve Kur'ân'ın hayata nasıl tatbik edileceğini öğrenecekleri numune-i timsal olan Allah Resûlü ile aynı ortamı teneffüs etmeleri de Kur'ân'ın ilk muhatapları olan sahabe neslini sonraki muhataplardan ayıran farklardan bazılarıdır.

3. Sahabenin Kur'ân'ı İçselleştirmesi

Kur'ân anlaşılacak ve hayata tatbik edilmek için inzal olmuş bir kitaptır. Bu yönüyle tabiiileri tarafından en fazla uygulanarak hayata tatbik ediliyor olması onu diğer İlâhi kitaplardan ayıran başlıca özellikler arasında sayılabilir. Kur'ân İlâhi bir kitap ve hitap olması yönüyle okunmasıyla ibadet olunan bir kitap olarak kabul ediliyor olsa da temel hedefi ve ana gayesi muhataplarına çizmiş olduğu hayat programını uygulamaya koymaktır. Kur'ân'da "İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaştırmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır"²⁰ şeklinde bulunan

¹⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Dimeşk-Beyrut: Daru İbnü-Kesir, 2006), 2/1227; 1/27.

²⁰ Hadîd 57/16.

âyetin varlığı bu en temel hedefi işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında ilk nesil konumunda olan sahabeden günümüze kadar tüm tabiiileri için Kur'ân'ın koymuş olduğu hedef, öğretilerinin uygulanmasıdır.

Sahabenin inzal olan vahiyler karşısındaki tutumunu dikkatlice incelediğimizde onların anlamada büyük oranda sorun yaşamadığı, anladıklarını da hemen hayatlarına tatbik ettikleri görülecektir. Bir anlamda onlar, vahyin dönüştürmesi için kendilerini tamamen vahye adanmış kimselerdir. Sahabenin bu dönüşümün gerçekleşmesi noktasında sadece anlamanın yetmeyeceği, vahyin maksadının hâsıl olması için yaşanmasının da gerekli olduğu bilincinin en canlı grubu olduğu söylenilebilir. Kaynaklarımız onların bu bilinçle hareket ettiklerini ve kendilerini hitabın muhatabı olarak addediklerini bize aktarmaktadır. Bu hususla alakalı birkaç çarpıcı örnek vererek sahabenin Kur'ân'ı içselleştirme hususundaki tavır ve yaklaşımına değinmek faydalı olacaktır:

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

Âyet-i Kerime'de; “Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'ân'ı (okumakta) acele etme ve «Rabbim, benim ilmimi artır» de.”²¹ buyurulmaktadır. Abdullah İbni Mesud'un (ö. 32/652-53) bu âyeti okuduktan sonra “اللهم زدني إيماناً و يقيناً” “Allah'ım benim ilmimi ve yakinimi de artır”²² diyerek dua etmiş ve böylece kendisini adeta yüce Yaraticıyla konuşur gibi konumlandırmıştır.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ*

Tin Sûresi'nde geçmekte olan; “Allah hükmedenlerin en adili değil midir?”²³ âyeti hususunda Hz. Peygamber'in; “Evet öyledir; ben buna şahitlik edenlerdenim” anlamında “بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ” demesini tavsiye buyurması, âyetin hayata tatbiki noktasındaki örneklerden bir tanesidir.²⁴ Peygamber Efendimizin müminlere iman ikrarında bulundurmak ve onların imanını canlı tutmak amacı ile tavsiye ettiği bu ifadeyi sahabe her daim uygulamaya gayret etmiştir.

²¹ Taha 20/114.

²² Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferra el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrut: Daru İhyai't-türasi'l-Arabî, 1420), 3/276.

²³ Tin 95/8.

²⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru-Heccr, 2001), 24/525; Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki gavamizi't-tenzîl ve uyuni'l-ekavil fi Vücuhi't-te'vil* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407), 4/775; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Ettafeyyîş (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1384), 20/117; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2008), 5/648.

وَالْعَصْرِ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي حُسْرٍ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ *

“Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.”²⁵

Benzer bir yaklaşım sahabenin birbirleriyle karşılaştıklarında, herhangi birinin diğer(ler)ine Asr Sûresi’ni okumadan ve selam vermeden ayrılmadıkları hususunda da görülmektedir.²⁶ Çünkü onlar, zamanın her an insanın aleyhine akıp gittiğini, zaman karşısında ömrün geçtiğini ve inananların bunun idrakinde olmaları gerektiğini bildikleri için birbirlerine - bu durumu hatırlatma babında- imanı, salih ameli, hakkı ve sabrı tavsiye ederek Kur’ân’ı hayatlarında yaşamışlardır.

Sahabenin Kur’ân’ı içselleştirdiğinin en önemli örneklerinden birisi de içkinin haramlığına dair âyetin inzalidir. Zira su yerine içkinin tüketildiğini söylemenin abartı olmayacağı bir toplumda;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
 إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz ki şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz mi değil mi?”²⁷ âyetleri nazil olunca sahabe hemen içkiyi terk etmiş ve “فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ” hitabına “إِنْتَهَيْنَا يَا رَبَّنَا” “Vazgeçtik Ya Rab” diyerek tam bir teslimiyetle hareket etmişlerdir.²⁸

Kaynaklarda “İfk hadisesi” olarak geçen, Hz. Ebu Bekir’in (ö. 13/634) kızı ve müminlerin annesi olan Hz. Aişe’ye (ö. 58/678) atılan çirkin iftiraya destek olup çanak tutanlardan birisi Hz. Ebu Bekir’in halasının oğlu Mistah’tır (ö. 34/654). Bu kişi ihtiyaç sahibi olduğu için Hz. Ebu Bekir tarafından sürekli korunup kollanan ve kendisine yardım edilen birisidir. Bu

²⁵ Asr 103/1-3.

²⁶ Seyyid Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân* (Beyrut: Daru’ş-Şuruk, 1968), 6/3971; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safoetü’t-tefasir* (Beyrut: Daru’l-fikr, 2001), 3/575; Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 5/639.

²⁷ Maide 5/90, 91.

²⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şahate (Daru İhyai’t-Türasi, 1423), 1/501; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 8/659; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/260; Muhammed b. ‘Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. ‘Ali el-Kureyşî el-Bekrî Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb* (Beyrut: Daru İhya-i’t-Türasi’l-Arabî, 1420), 6/396; Kurtubî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 15/82; Ebû’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd Neseî, *Medariku’t-tenzil ve hakaiku’t-te’vil*, thk. Yusuf Ali Bedivi (Beyrut: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998), 1/182.

olayın iftira olduğu Nur Sûresi'nin²⁹ inzaliyle beraber ayyuka çıkınca Hz. Ebu Bekir akrabası olan Mistah'a bundan böyle yardım etmeyeceğine dair yemin etmiştir. Daha sonra Nur Sûresi yirmi ikinci âyet nazil olmuştur. Âyette;

وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمُوا
وَلِيَصْنَعُوا آلا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler, bağışlasınlar, feragat göstereyinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir”*³⁰ buyurulmuştur.

Âyet nazil olunca Hz. Ebu Bekir'in: “بلى، أحب يا رب” *“Evet Rabbim! Tabi ki beni bağışlamamı arzu ederim/isterim”* diyerek vahyin gereğini yerine getirmek adına her şeye rağmen yardıma devam edeceğini ifade etmiştir.³¹

Nûr Sûresindeki örtünme emrini içeren âyet nazil olduğunda kadın sahabilerin vahiy karşısındaki hassasiyetleri onların Kur'an'ı içselleştirme adına gösterdikleri gayreti gözler önüne sermektedir. Âyet-i Kerime'nin ilgili kısmında; “وَلِيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ” *“Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtünler”* buyurulunca kadınlar bu buyruğun gereği olarak hemen elbiselerini ikiye bölüp örtünmüşlerdir. Öyle ki bir sonraki namaz vakti olan sabah namazında Hz. Peygamber'in arkasında örtülü bir şekilde saf tutmuşlardır.³²

Kur'an-ı Kerim'in çokça üzerinde durduğu hususlardan birisi de yetimler hukukudur. Çünkü nüfuzun, paranın ve gücün geçer akçe olduğu cahiliye döneminde yetimlik en fazla istismar edilen toplumsal konular arasındadır. Kur'an-ı Kerim haklıya hakkının teslim edilmesi adına istismara açık olan bu alanı görmezden gelmeyip ıslah yoluna gitmiştir. Yetimlerin hukukunu düzenleyen “وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْحَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْحَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ” *“Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değiştirmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmuş gibi) yemeyin; çünkü*

²⁹ Nûr 24/11.

³⁰ Nûr 24/22.

³¹ et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 17/224; Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkindî*, ts., 2/504; Ebü'l-Kasım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, thk. İbrâhîm Besyûnî (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ts.), 2/601; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/62, 63.

³² Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 7/549; Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferra el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Daru't-Taybe, 1997), 6/34; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 12/230; Yaka, “Emir Ve Nehiy Bağlamında Sahabe'nin Kur'an Bilinci”, 171; Kerim Buladı, “Sahâbenin Kur'an Ahkâmının Tatbikindeki Coşkusu”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2017), 66, 67.

bu, büyük bir günahdır"³³ âyet nazil olunca yanlarında yetim malı bulunan sahabeler tam bir teslimiyetle vahye boyun eğmiş, rüşd yaşına erişen yetime "أطعنا الله وأطعنا الرسول، نعوذ بالله من الحوب الكبير" "Allah'a ve resulüne itaat ettik. O büyük günahtan Allah'a sığınırız" diyerek mallarını iade etmişlerdir.³⁴ Yine yetimlerle alakalı "وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ" "Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz..."³⁵ ve "إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا" "Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir."³⁶ âyetleri nazil olunca henüz rüşd yaşına ermemiş yetimleri yanında barındıran sahabeler âyetin talebinden hareketle yetimlerin yemeklerini kendi yemeklerinden, içeceklerini de kendi içeceklerinden ayırmışlardır. Öyle ki yetimin yemeği arttığı zaman o yemeği başka kimse yemiyor yetim daha sonra ya o yemeği yiyor veya yemek bozuluyordu.³⁷ Kendilerine ağır gelen bu durumu Hz. Peygamber'e aktaran sahabe "فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْبُلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاحْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتَكُمْ إِنْ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" "Dünya ve ahiret hakkında (lehinize olan davranışları düşünün ve ona göre hareket edin). Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah güçlüdür, hakîmdir."³⁸ âyeti nazil olunca kurtulmuşlar, yanlarında bulunan yetimlerle beraber yiyip içmeye devam etmişlerdir.³⁹

Sahabenin Kur'ân karşısındaki hassasiyetini ortaya koyan bir diğer örnek ribâ ile ilgili Bakara Sûresi 278. âyettir: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَاقِيَ مِنْ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ" "Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten

³³ Nisa 4/2.

³⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/356; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 351, 354; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*, thk. İmam Ebi Muhammed b. Aşur (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 2002), 3/242; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 1/442, 448.

³⁵ Enam 6/152; İsra 17/34.

³⁶ Nisa 4/10.

³⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/189; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/699; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*, 2/153; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/280; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1997, 1/254; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/263; Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 3/62.

³⁸ Bakara 2/220.

³⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/356; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/699; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/120; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*, 2/153; Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 3/62; Abdullah bin Ömer b. Muhammed Nâsiruddin el-Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi, 1418), 1/138.

inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarımızı terkedin.” Bu âyetin sebebi-nüzülü çerçevesinde şöyle bir olay anlatılmaktadır. Atâ (ö. 114/732) ve İkrime’den (ö. 105/723) nakledilen rivâyete göre bu âyet Abbâs b. Abdulmuttalib (ö. 32/653) ve Osman b. Affân (ö. 35/656) hakkında nazil olmuştur. Bu kişiler ihtiyaç sahiplerine bir sonraki hurma hasadında vermek koşuluyla kadar hurma verirlerdi. Bir keresinde hurma hasadı vakti gelince borç verdikleri kişi bunların yanına gelip: “Size olan borcumun tamamını verdiğimde ailem için hurma kalmayacak. Size olan hurma borcumun yarısını şimdi kalan yarısını da seneye iki kat versem kabul eder misiniz? dedi. Onlar da bu teklifi kabul ettiler. Sonraki sene alacaklarını tahsil etmek istedikleri haberi Hz. Peygamber’e ulaşınca bu âyet nazil oldu ve Hz. Peygamber, Abbâs b. Abdulmuttalib ve Osman b. Affân’ın bu şekilde alışveriş yapmalarını yasakladı. Bu âyetin inzali karşısında iki sahabe “سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا” “İşittik ve itaat ettik” diyerek sadece ona verdikleri borcun karşılığını almış fazlalıktan tam bir teslimiyetle vazgeçmişlerdir.⁴⁰

Allah ve resulünün emirleri karşısında sahabenin “سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا” “İşittik ve itaat ettik.” şeklindeki tutumları onların teslimiyete dair hem hazır bulunuşluklarını hem de samimiyetlerini göstermektedir. Kuşkusuz bu teslimiyetçi yaklaşım sonraki nesiller için de vazgeçilmez örneklerdir.⁴¹ Bu çerçevede örnekleri çoğaltmamız mümkün olmakla beraber bu kadarıyla iktifa etmek istiyoruz. Vermiş olduğumuz bu örneklerden de anlaşılacağı üzere sahabe gelen vahiylerle hiçbir şekilde kayıtsız kalmamış bilakis hemen vahye tabi olarak gereğini ifa etmiştir.

Sahabenin Kur’ân-ı Kerim’deki “Ey İnsanlar!” ve “Ey iman edenler!” şeklindeki ifade biçimlerine kendilerini muhatap kıldıkları, gelen emir ve nehiylere karşı daima teyakkuz halinde oldukları malumdur. Bu doğrultuda Abdullah İbni Mes’ûd’un, Kur’ân’daki “Ey iman edenler!” hitabına yönelik: “Güç yetirebilirsen kendini Kur’ân’a muhatap kabul et. Allah Teâlâ’nın ‘Ey iman edenler’ dediğini duyduğun vakit kulağını dört aç. Zira bu durumda emredilen bir hayır veya yasaklanan bir şer söz konusudur.”⁴² telkinini görmekteyiz. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere sahabe her halükârda Kur’ân söz konusu olduğunda kendisini ilahî hitabın muhatabı olarak konumlandırmaktadır. Bu konumlandırma sayesinde onların Kur’ân’ın

⁴⁰ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyan*, 2/284.

⁴¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 2/100; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5/37, 148; Begavî, *Me’âlimü’t-tenzil*, 1997, 8/77; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/39; Yaka, “Emir Ve Nehiy Bağlamında Sahabe’nin Kur’ân Bilinci”, 173.

⁴² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Müessesetü er-risale, 2001), 1/231.

ahlakıyla ahlaklanma ve Allah'ın boyasıyla boyanma gibi bir çaba içerisinde oldukları aşikârdır. Bu da sonraki nesiller için sahabeyi bir anlamda Kur'ân'ın -hem 'hal' hem de 'kal' noktasında- müfessirleri durumuna getirmektedir.

3.1. Kur'ân'ın İçselleştirilmesi Bağlamında On Âyet Olgusu

Kur'ân'ın emir ve yasakları söz konusu olduğunda sahabe, hayatını Kur'ân'a uygun hale getirme noktasında örnek yaklaşımlar sergilemiştir. Bu yaklaşımlardan birisi de Kur'ân'ı öğrenme, anlama, ezberleme, içselleştirme ve nihâyetinde yaşama arzusudur. Bu bağlamda sonraki neslin Kur'ân'a yaklaşımının nasıl olması gerektiği sorusu sahabenin örnek hayatına bakmakla cevap bulacaktır.

Malum olduğu üzere ta'sir, tahmis, hizb, menzil ve harekeleme, noktalama işlemleri gibi Kur'ân-ı Kerim'le alakalı bütün tasarruflar zarurete binaen yapılmıştır. Çünkü ilk muhatapların ellerindeki Kur'ân'a dair yazılı metinlerde ne âyet numarası ne harflerin noktaları ne hareketler ne de secavendler mevcuttu. Dolayısıyla Kur'ân'la bağ kurmak isteyen ilk muhataplar âyet numaraları olmadığı için her beş âyette bir "Hamse/beş" den mülhem "ح/Ha" harfini kullanmışlar buna 'tahmis' demişler, her on âyette bir "Aşere/on" den mülhem "ع/ayın" harfini kullanmışlar buna da 'ta'sir' demişlerdir. Yine onlar sûreleri yedişerli gruplara ayırmış buna 'menzil', otuz sahifelik gruplara da 'cüz' adını vermişlerdir.⁴³

Sahabe günlük okumalar için 'ta'sir', haftalık okumalar için 'menzil', aylık okumalar için 'cüz' sistemini kullanmışlardır.⁴⁴ Kaynakların bildirdiğine göre Hz. Peygamber sahabeye Kur'ân'ı onar âyet şeklinde öğretmiş, onlar da bu âyetlerde yer alan amelle alakalı hususları öğrenmedikçe diğer on âyete geçmemişlerdir.⁴⁵ Böylece sahabe hem âyetleri hem de onunla amel etmeyi birlikte öğrenmiş olmaktadır. Dolayısıyla ilk muhatapların Kur'ân'ı öğrenme ve onunla amel etme yaklaşımında 'on âyet' metodu pratik açıdan çok büyük önem arz etmektedir.

Sahabeyi bu şekilde tasarruflara iten husus kuşkusuz Kur'ân-ı Kerim'i bir sistem dâhilinde okuma, anlama ve yaşama arzusudur. Bu itibarla gün, hafta ve ay olmak üzere okuma alışkanlığı kazanmışlar böylece canlı

⁴³ Mesut Okumuş vd., *Tefsir*, ed. Akif Koç (Ankara: Grafiker, 2015), 100; İskender Şahin, "Sahabe ve Tâbiîn Mushafla İlgili Tutumu", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/34 (2018), 313.

⁴⁴ Şahin, "Sahabe ve Tâbiîn Mushafla İlgili Tutumu", 100.

⁴⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *es-Savâiku'l-mürsele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla* (Riyad: Daru'l-Asımeh, 1408), 2/656; Halid b. Abdullah el-Muslih, *Dürus li's-şeyh Halid b. Abdullah el-Muslih*, 1432, 2/11; Ebu Halid Said Abdulcelil Sahr el-Mısri, *Fikhu kıraati'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1997), 6.

hayata nazil olmuş olan vahiylerle irtibatlarını her daim sıcak tutabilmişlerdir. Zira onlar inzal olmuş olan vahiyleri büyük bir iştiyakla hem ibadet arzusuyla tilavet etmişler hem de hayatlarına tatbik etmek sûretiyle yeni bir kimliğe bürünebilmişlerdir.

Sahabenin Kur'ân'a yaklaşım metodunun onar âyet şeklinde olduğu, her on âyet için ezberleme, anlama ve amel etme prensibine göre hareket ettiklerini söyleyebiliriz.⁴⁶ Sahabenin Kur'ân'ı anlamada takip ettikleri metodu gösteren rivâyetlerden biri, Abdullah b. Mes'ûd ve Übey b. Kâ'b (ö. 19/640) kanalıyla gelmiştir. Onların, Hz. Peygamber'den on âyet öğrendiklerinde o âyetlerdeki ameli tavsiyeleri ifa etmeden başka âyetlere geçmedikleri ve *"Biz Kur'ân'ı manâilim ve amelle birlikte öğrenirdik"* dedikleri rivâyet olunmuştur.⁴⁷

Benzer bir rivâyete göre tabiinden Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (ö. 73/692) sahabenin söz konusu tutumunu şöyle anlatmıştır: *"Biz, Kur'ân'dan on âyeti öğrendik mi, onlardaki helali, haramı, emir ve nehiyleri öğrenmedikçe sonraki on âyete geçmezdik."*⁴⁸ Başka bir rivâyette ise farzlarını ve ahkâmlarını öğrenmeden geçmezdik şeklinde rivâyet olunmuştur.⁴⁹ ez-Züheryî bu hususu; *"Eğer iman kalpte karar kılmışsa bu durumda kalbin âyetteki faydayı tespit etmeden başka bir amacı olamaz. Kişi, bu âyetteki muradı İlâhi nedir, rabbim benden ne istemektedir, görevim nedir, sorularını sorar, onunla amel etmeden sonraki âyete geçmez. Bundan dolayı sahabe Kur'ân'ı onar âyet şeklinde öğrenir. Bu öğrenme ezberleme, ilim, amel ve itikadı içinde barındırır. Bunu kendi hayatlarında gerçekleştirmedikçe sonraki âyetlere geçmezlerdi"* şeklinde yorumlamaktadır.⁵⁰

Yukarıdaki rivâyetler incelendiğinde, Hz. Peygamber'in sahabeye Kur'ân'ı genel olarak onar âyet şeklinde öğrettiği, bu âyetler tam olarak özümsemeden diğer âyetlere geçilmediği görülmektedir. -Genel olarak ifadesinden kastımız, âyetlerin tamamının aynı hacimde olmadığını ortaya koymaya yöneliktir.- Çünkü bazı âyetler çok kısa olmasına rağmen bazı âyetler oldukça uzundur. Bunun yanında sahabenin de Kur'ân üzerinde

⁴⁶ Muhammed Salih el-Müncid, *Dürus li'ş-şeyh Muhammed el-Müncid*, ts., 10/22; Ebu'l-Eşbal Hasan ez-Züheryî, *Şerhu kitabu'l-ibaneh min usuli'd-diyaneh*, ts., 5/62.

⁴⁷ Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî Mücâhid, *Tefsiru Mücâhid*, thk. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Ney (Mısır: Daru'l-Fikri'l-İslami, 1989), 1/93; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/27; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/74; Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 1/39; Muslih, *Dürus li'ş-şeyh Halid b. Abdullah el-Muslih*, 2/11; Mehmet Ünal, "Kuran'ı İçselleştirme Biçimi Olarak Sahâbe Tilaveti Biçimleri", XII. *Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı: Kur'an ve Sahâbe Sempozyumu* (Sivas, 2016), 111.

⁴⁸ Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 1/39; Yaka, "Emir ve Nehiy Bağlamında Sahabe'nin Kur'ân Bilinci", 168.

⁴⁹ Celâlüddin es-Süyûtî, *Tenvîrü'l-havâlik* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübra, 1969), 1/162.

⁵⁰ Züheryî, *Şerhu kitabu'l-ibaneh min usuli'd-diyaneh*, 5/62.

düşünürken bu metodu benimsediklerini bize aktarmaktadır. Zira sahabe; söz konusu on âyettekileri tam anlamıyla öğreninceye kadar, mana, ilim, amel, helal, haram, emir ve nehiyleriyle beraber öğrendiklerini ifade etmişlerdir.⁵¹

Sahabeyi sonraki nesilden ayıran en önemli özelliklerinden birisi yukarıda ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in talebeleri oluşu, bir diğeri ise vahye şahitlik etmiş olmalarıdır. İnzal süreci dikkate alındığında ya özel bir olaydan sonra, ya Hz. Peygamber'e sorulan bir soru üzerine ya da –genelde- Allah Teâlâ'nın toplumun tekâmülüne göre âyetleri inzal buyurduğunu görmekteyiz. Burada nüzul sebeplerinin gündeme getirilmesinin çalışmanın içeriğiyle ilgili iki yönü söz konusudur. Bunlardan birincisi sahabe, bazı âyetlerin inzalinde ya olayın bizatihi içindedir yani bir anlamda olayın kahramanıdır yahut da olayın şahidi konumundadır. Onlar, her iki durumda da inen âyetleri zamansal olarak öteleme imkânına sahip olmadıklarından hemen hayatlarına aktarmışlardır. İkinci neden ise Allah Teâlâ'nın muhatapların durumunu dikkate alarak vahyi göndermiş olmasıdır. Dolayısıyla muhataplara düşen görev vakit kaybetmeden inen âyetlere göre hareket etmeleridir. Haddi zatında sahabenin tavrı da bu yönde gerçekleşmiştir. Sahabenin Kur'ân'ı içselleştirmesine dair vermiş olduğumuz örnekler de bu durumu teyit eder niteliktedir.

Diğer önemli bir husus ise Hz. Peygamber'in âyetleri onarlı gruplar halinde öğretmiş olmasıdır.⁵² Burada dikkat edilmesi gereken nokta gelen vahiylerin bazen kısa bir sûre,⁵³ bazen birkaç âyet⁵⁴ bazen onlarca hatta yüzlerce âyetin tek seferde⁵⁵ nazil oluşu gerçeğidir. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, bütün âyetlerin aynı hacimde, -anlam itibarıyla- aynı içerik ve yoğunlukta olmadığı hakikatidir. Bunun yanında inzal süreci de on âyet on âyet sistemi esas alınarak gerçekleşmemiştir. Bu da bize Hz. Peygamber'in öğretim metodu üzerinde düşünmemizi zaruri kılmaktadır.

Rivâyetler bize Hz. Peygamber'in gelen vahiyleri eksiksiz ve hemen muhataplarına tebliğ ettiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in en temel

⁵¹ Muhammed Nasruddin, *Faslu'l-hitab fi'z-zühd ve'r-rekaik ve'l-adab*, ts., 3/367.

⁵² Cevziyye, *es-Savâiku'l-mürsele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla*, 2/11.

⁵³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 4/923; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/727.

⁵⁴ Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 6/382.

⁵⁵ Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, ts., 1/433; Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 2/97.

görevi tebliğ⁵⁶ iken Allah Resulünün on âyet şeklinde öğretmesinin keyfiyetinin bilinmesi elzemdir.

Sahabenin öğrenmesinin keyfiyetine gelince bundan kastın; tam anlamıyla idrak edilmesi, üzerine derinlemesine düşünülmesi, hikmetlerinin kavranmaya çalışılması, içselleştirilmesi ve yer yer ezberlenmesi şeklinde olabilecektir. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz üzere âyetler nazil olur olmaz sahabe hiç vakit kaybetmeden âyetlerin gereğini yerine getirmiştir. Onların hiçbir zaman “ben henüz on âyeti bitirmedim” deyip gelen vahiyleri ötediklerine şahit olunmamıştır. Zira onlar vahyin gelme ihtimaline karşı sürekli Hz. Peygamber’in yanında olmaya gayret etmişler, sosyal hayatın devam etmesinden kaynaklı aksaklıklarda ise nöbetleşe bir şekilde Hz. Peygamber’i, dolayısıyla vahyi takip etmişlerdir. Sahabeler günlük hayatta nazil olan vahyi bir bütün olarak telakki etmiş ve âyetler arasında herhangi bir ayırım gözetmemişlerdir. Câbirî’nin (ö. 2010) de dikkat çektiği üzere sahabe ahkâm âyetleri ile ahlak âyetleri arasında ayırım yapmamış, Kur’ân’daki her âyeti ahkâm ve yine her âyeti ahlak âyeti olarak değerlendirmiştir.⁵⁷

Söz konusu durumu Hz. Ömer (ö. 23/644) ve oğlu Abdullah’ın (ö. 73/693) Bakara Sûresini öğrenmelerine dair gelen rivâyetler ışığında değerlendirdiğimizde bu hususun daha bir netlik kazanacağı ortadadır. Zira rivâyetler incelendiğinde Hz. Ömer’in bu sûreyi bazı rivâyetlere göre on yılda ezberlediği⁵⁸ veya on iki yılda öğrendiği⁵⁹ ve akabinde Allah’a şükürünü eda etmek için sevincinden deve kurban ettiği görülecektir.⁶⁰

Abdullah b. Ömer’in Bakara Sûresini Meymûn’dan (ö. 117/735) gelen rivâyete göre dört yılda öğrendiği,⁶¹ diğer rivâyetlere göre sekiz yılda

⁵⁶ Maide 5/67.

⁵⁷ Muhammed Abîd el-Câbirî, *el-Aklu’l-ahlakiyyu’l-Arabi* (Mağrib: Daru’l-Beyza, 2001), 61.

⁵⁸ Kurtubî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 1/40.

⁵⁹ Muhammed Nasruddin, *Faslu’l-hitab fi’z-zühd ve’r-rekaik ve’l-adab*, 3/367; Süyûtî, *Tenvîrü’l-havâlik*, 1/162; Ebü’s-Saâdât Mecdüddin el-Mübârek b. Muhammed İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, thk. Abdulkadir Arnavut (Mektebetü’l-Hilvani, ts.), 8/17; Kurtubî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 1/40.

⁶⁰ İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, 8/17; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru’l-âlemi’n-nübelâ* (Müessesetü’r-Risale, 1985), 81; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târihu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-â’lâm*, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-Arabî, 1993), 3/267; Muhammed b. Abdalbâki b. Yusuf b. Ahmed b. Muhammed ez-Zürkânî, *Şerhü’z-Zürkânî ala Muvattai’l-İmam Malik*, thk. Taha Abdurrauf Said (Kahire: Mektebetü’s-Sekafeti’d-Diniyyeh, 2003), 2/22; Kurtubî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 1/40.

⁶¹ Ebu Abdullah Muhammed b. Said, *Tabakatü’l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990), 4/123; Süyûtî, *Tenvîrü’l-havâlik*, 1/162; Cevziyye, *es-Savâiku’l-mürsele’ale’l-Cehmiyye ve’l-Muattıla*, 2/656; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr* (Beirut: Daru’l-Fikr,

öğrendiği/ezberlediği⁶² ve on iki yılda öğrendiği⁶³ ve akabinde kurban kestiği⁶⁴ nakledilmektedir. Abdullah b. Ömer'in on iki yılda öğrendiğine dair rivâyetlerden sonra kurban kestiği de kaynaklarda mevcuttur.⁶⁵

Burada dikkat edilmesi gereken birinci husus hem Hz. Ömer hem de oğlu Abdullah'la alakalı farklı rivâyetlerde muhtelif zamanların zikredilmiş olmasıdır. Bir diğer husus ise Bakara Sûresinin ne zaman nazil olmaya başladığı ve ne zaman tamamlandığı bilgisidir. Tefsirlere baktığımızda söz konusu sûrenin ittifakla Medenî bir sûre olduğu⁶⁶ hatta Medine'de nazil olmaya başlayan ilk sûre olduğu⁶⁷ faizi yasaklayan âyetlerin bulunduğu 275-280. âyetlerinin Veda Haccı esnasında son nazil olan âyetlerden olduğu⁶⁸ ve bu sûrenin 281. âyeti olan “Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.” ifadesinin son nazil olan âyet olduğu⁶⁹ bildirilmektedir. Bu bilgiler bize Bakara Sûresinin hicretten hemen sonra nazil olmaya başlayıp 632 yılında gerçekleşmiş olan Veda Haccına kadar sürdüğünü hatta 281. âyeti, nazil olan son âyet olarak kabul ettiğimizde bu sûrenin inzal sürecinin yaklaşık 9-10 yıl kadar olduğunu söyleyebiliriz.

Bakara Sûresinin yaklaşık on yılda inzalinin tamamlandığını düşündüğümüzde Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın henüz vahiy devam ederken isteseler dahi bu sûreyi on yıldan daha kısa bir zaman diliminde

1431), 1/54; Sahr el-Mısri, *Fıkhü kıraati'l-Kur'ani'l-Kerim*, 6; Abdullah Hadr Hammad, *el-Kifayeh fi't-tefsir bi'l-me'sur ve'd-dirayeh* (Beyrut: Daru'l-Kalem, 2017), 2/8; Ebu Bekr b. el-Arabi, *Kitâbü'l-kabes fi şerhi muvatta'i Malik bn Enes*, thk. Muhammed Abdullah Veled Kerim (Daru'l-Çarbi'l-İslami, 1435), 1075.

⁶² Hammad, *el-Kifayeh fi't-tefsir bi'l-me'sur ve'd-dirayeh*, 2/8; Cevziyye, *es-Savâiku'l-mürsele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattla*, 2/656; Süyûtî, *Tenvîrü'l-havâlik*, 1/162; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 1/54; Sahr el-Mısri, *Fıkhü kıraati'l-Kur'ani'l-Kerim*, 6; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 8/17; Mehmet Mahfuz Ata, “Örnekleriyle Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tabiîn Dönemi Tefsir Anlayışı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* XII/62 (2019), 1670.

⁶³ Muslih, *Dürus li's-şeyh Halid b. Abdullah el-Muslih*, 2/11; Ebu Bekr b. el-Arabi, *Kitâbü'l-kabes fi şerhi muvatta'i Malik bn Enes*, 1075.

⁶⁴ Süyûtî, *Tenvîrü'l-havâlik*, 1/162; Muslih, *Dürus li's-şeyh Halid b. Abdullah el-Muslih*, 2/11.

⁶⁵ Muslih, *Dürus li's-şeyh Halid b. Abdullah el-Muslih*, 2/11; Ebu Bekr b. el-Arabi, *Kitâbü'l-kabes fi şerhi muvatta'i Malik bn Enes*, 1075.

⁶⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/41; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*, 1/135; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1997, 1/59; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/19; Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/152; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/33.

⁶⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*, 1/135; Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/152; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1997, 1/176; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/13; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, 2/180.

⁶⁸ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1997, 1/344; Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/365; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, 1/211.

⁶⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 5/273; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/67; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*, 2/289.

öğrenme ve ezberlemelerinin mümkün olamayacağı ortadadır. Çünkü bunun aksinin iddiası vakıyyla örtüşen bir durum olmayacaktır. Diğer taraftan sahabenin gelen vahiylerle karşı anlık tepkilerini dikkate aldığımızda hem Hz. Ömer hem oğlu Abdullah hem de diğer sahabelerin âyetlere hemen tabi oldukları ve gereğini ifa ettikleri gerçeğiyle karşılaşmaktayız.

O halde Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı tebliğ, tatbik ve öğretim metodunun birbirinden ayrı düşünülmesi gerektiği söylenilebilir. Zira Hz. Peygamber gelen vahiyleri hemen muhataplarına tebliğ etmiş, tatbikini de bizatihi yaşayarak göstermiştir. Ancak Allah Resulü âyetleri tebliğ etmekle yetinmemiştir. O'nun öğretim metoduna geldiğimizde âyetleri onarlı gruplara ayırarak ümmetine vahyin nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmiş, söz konusu on âyet muhataplar tarafından tam anlamıyla idrak edilmeden diğer âyetlere geçmelerine müsaade etmemiştir. Sahabe de anlamış oldukları her on âyeti, üzerinde tedebbür, taakkul ve tefekkür ederek bir anlamda içselleştirerek hatta ezberleyerek diğer âyetlere geçmişlerdir.⁷⁰

Sahabenin Kur'ân'ı öğrenimini salt lafız veya mana zemininde anlamak elbette doğru bir yaklaşım değildir. Onların Kur'ân öğrenimlerinde lafzi, manevi, ameli ve hıfzi yönlerin hemen hepsinin yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bazı sahabilerin bu öğrenmede hıfz yönünün eksik kaldığını da ifade etmemiz gerekir. Abdullâh b. Mes'ûd'dan gelen bir rivâyete göre onun "*Bize Kur'ân'ın lafızlarını ezberlemek zor, onunla amel etmek ise kolaydır*" dediği aktarılmıştır.⁷¹ Mücâhid'den (ö. 103/721) gelen rivâyette ise Abdullah İbn Ömer, Rasûlullah'ın ashâbının Kur'ân'ın tamamını ezbere bilmediğini, onların ezberinde Kur'ân'dan bir sûre veya onun dengi bir miktar olduğunu zikretmiştir.⁷² Şunu da ifade etmek gerekir ki Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân hafızlarının sayısı oldukça artmıştır. Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın Kur'ân'ı öğrenmelerine yönelik rivâyetleri hem içselleştirme hem de ezberleme cihetinden anlamak pekâlâ mümkündür. Yukarıda bahsi geçen rivâyetlerde ezberlediklerine dair ifadelerin bulunması da bu görüşü destekler mahiyettedir. Mesela Kur'ân noktasında temayüz etmiş olan Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) Hz. Osman'ın hilafeti zamanında Kur'ân'ın tamamını ezberlediği nakledilir.⁷³ Yemâme savaşında şehit olan sahabilerin sayısının çokluğu bu meyanda değerlendirilebilir.⁷⁴ Dolayısıyla diyebiliriz ki sahabe,

⁷⁰ Cevziyye, *es-Savâiku'l-mürsele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla*, 2/656; Muslih, *Dürus li'ş-şeyh Halid b. Abdullah el-Muslih*, 2/11.

⁷¹ Muhammed Nasruddin, *Faslu'l-hitab fi'z-zühd ve'r-rekaik ve'l-adab*, 5/168.

⁷² Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/40. Eyüp Yaka, Emir Ve Nehiy Bağlamında Sahabenin Kur'ân Bilinci, s. 168.

⁷³ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1420, 1/18.

⁷⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 70.

vahiyler nazil olduğu anda ondaki emir ve nehiyleri hemen hayatlarına tatbik etmişlerdir. Daha sonra da o zamana kadar gelmiş olan âyetler Hz. Peygamber tarafından onlara on âyet on âyet şeklinde talim ettirilmiştir. Ancak bu on âyet şeklindeki öğretim metodunun genel bir yaklaşım ve muhatapların Kur'ân'la olan iletişimlerini diri tutma açısından kolaylık sağlayan bir mekanizma olduğunu ifade etmemiz gerekir. Çünkü yukarıda da değindiğimiz üzere Kur'ân'ın inzali; bazen kısa sûreler, bazen âyet grupları, bazen uzunca bir sûrenin tek seferde nazil olma durumu, bazen birçok sûrenin aynı anda nazil olması şeklindedir. Bu vakiyden hareketle sahabeden gelen Hz. Peygamber'in onar âyet şeklindeki öğretim metodunun pratik açıdan inananları motive etmek gibi karşılığı olan ama her sûre ve her âyet için aynı sonucu veremeyeceğinin değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Sonuç

Kur'ân'ın muradı İlâhiye uygun şekilde anlaşılması ve yaşanması noktasında ilk nesil olan sahabe aynı zamanda vahyin sonraki nesillere doğru bir şekilde aktarılmasında adeta bir köprü vazifesi ifa etmişlerdir. Kur'ân'ı anlamak, haddi zatında onu en doğru şekilde anlayanı anlamaktan geçmektedir. Bu itibarla hayatlarını vahye göre tanzim eden, bu uğurda tam bir teslimiyetle hareket edip Kelamullahı içselleştiren ilk nesli anlamak Kur'ân'ı anlamak olacaktır.

Sahabe neslini sonraki nesillerden ayıran ve onları Kur'ân'ın dolayısıyla İslâm'ın anlaşılmasında önemli kılan bir takım hususiyetler söz konusudur. Bunların başında İslâm uğruna her şeylerinden vazgeçip tabiri caizse önceki hayatlarını yaşanmamış sayıp her türlü bedeli ödemeye hazır olmaları gelmektedir. Böyle bir hassasiyet ancak sarsılmaz imanlarının bir sonucu olsa gerektir. Sahabeyi sonraki nesillerden ayıran diğer farklara baktığımızda, Allah Teâlâ'nın, göndermiş olduğu vahiylerde onların dilini, zihinlerini, kültürlerini ve hazır bulunuşluklarını dikkate aldığını söyleyebiliriz. Bütün bu özellikler Kur'ân'ın anlaşılmasında sahabeyi önemli kılmakta ve onları rol model yapmaktadır.

Sahabeyi özel kılan şartlar bir anlamda kendilerinde var olup diğerlerinde olmayan özelliklerden kaynaklanmaktadır. Sahabeye özel olan durumlardan birisi de İlâhi hitaba yaklaşık yirmi üç yılda muhatap oluşlarıdır. Yani onlar nüzul vasatının merkezinde olan, gelen vahiylerin ortam bilgisine sahip olan hatta bazen âyetlerin inzalinde bizatihi olayların kahramanları veya şahitleri olan ilk muhataplardır. Vahyin sonraki muhatapları olan bizler ise bir anlamda yirmi üç yıllık zaman zarfında gelen

İlâhi hitabın metne dönüşmüş haliyle bir anda muhatap olmaktadır. Bu da haliyle ilk muhataplarda var olmayan bir takım anlama problemlerini beraberinde getirmektedir.

Sahabeyi özel kılan faktörlerden bir diğeri de Kur'ân'ı en iyi anlayıp anlatan Allah Resûlü'nün rahle-i tedrisatından geçmiş olmalarıdır. Zira Hz. Peygamber gelen vahiyleri ümmetine hemen tebliğ etmiş, sahabe de kendilerine tebliğ edilen vahiylerin gereğini vakit kaybetmeden yerine getirmişlerdir. Sahabenin bu meyanda göstermiş oldukları coşku her türlü takdiri üstündedir.

Hz. Peygamber'in öğretim metoduna baktığımızda o zamana kadar gelen vahiyleri onar âyetli gruplar dâhilinde ashâbına öğrettiğini görmekteyiz. Bu öğretim metodunun içerisinde tilavet, yer yer hıfz, anlama, tatbik etme ve içselleştirme yer almaktadır. Söz konusu metodu sahabe kendilerine şiar edinmiş Kur'ân'la iletişimlerini bu zeminde ifa etmeye gayret etmişlerdir. Bu gayret onların Kur'ân'la çok sıkı bir iletişim halinde olmalarını, kendilerini tamamen vahyin kontrolüne bırakmalarını ve böylece vahyin ürünü bir nesil haline gelmelerini sağlamıştır.

Netice itibariyle Hz. Ömer ve oğlu Abdullah örneğinde sahabenin Kur'ân'a yaklaşımını incelediğimizde onların dört, sekiz, on ve on iki yılda Kur'ân'ı öğrendiklerine dair rivâyetlerle karşılaşmaktayız. Bakara Sûresinin inzal sürecinin yaklaşık on yıl olduğunu dikkate aldığımız da hem Hz. Ömer hem de oğlu Abdullah'ın öğrenmelerinin tamamen içselleştirmeye yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü nüzulü on yıl süren bir süreyi on yıldan önce bir zaman diliminde öğrenmeleri vakıya ters düşmektedir. Dolayısıyla Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın şahsında sahabenin öğrenmesini, inzal olan vahiylerin gereğini hemen yerine getirme, daha sonra da o zamana kadar gelen bütün vahiyleri okuma, -bazı sahabiler açısından ezberleme- anlama, hayatlarına taşıma ve içselleştirme şeklinde anlayabiliriz

Kaynakça

- Abbâd, Kâfî'l-kifât İsmail. *el-Muhît fi'l-luğa*. thk. Muhammed Hasan Ali Yâsin. 11 Cilt. Beyrut: Alimu'l-kütüb, 1994.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. Müessesetü er-risale, 2001.
- Albayrak, İsmail. "Müslüman Toplumlarında Kur'ân-ı Kerim'in Yeri ve Tefsiri". *Diyanet İlmi Dergi Kur'ân Özel Sayısı* (2012).
- Ata, Mehmet Mahfuz. "Örnekleriyle Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tabiîn Dönemi Tefsir Anlayışı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* XII/62 (2019), 1666-1766.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usulu*. M.Ü.İ.F. Yayınları, ts.
- Begavî, Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferra. *Meâlimü't-tenzîl*. thk. Abdurrezzak el-Mehdi. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1420.
- Begavî, Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferra. *Meâlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. Daru't-Taybe, 1997.
- Beydâvî, Abdullah bin Ömer b. Muhammed Nâsiruddin. *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi, 1418.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir. Dâru Tûki'n-Necât, 1422.
- Buladı, Kerim. "Sahâbenin Kur'ân Ahkâmının Tatbikindeki Coşkusu". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2017), 53-73.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *el-Aklu'l-ahlakiyyu'l-Arabi*. Mağrib: Daru'l-Beyza, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 19. Basım, 2010.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *es-Savâiku'l-mürsele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla*. Riyad: Daru'l-Asimeh, 1408.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *İ'lamü'l-muvakkî'in*. Riyad, 1423.
- Düzgün, Şaban Ali. *Din Birey Toplum*. Ankara: Akçağ, 1997.
- Ebu Bekr b. el-Arabi. *Kitâbü'l-kabes fi şerhi muvatta'i Malik bn Enes*. thk. Muhammed Abdullah Veled Kerim. Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1435.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslam Hukuk Metodolojisi*. çev. Abdulkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınları, 1990.
- Hammad, Abdullah Hadr. *el-Kifayeh fi't-tefsir bi'l-me'sur ve'd-dirayah*. Beyrut: Daru'l-Kalem, 2017.
- Hâzin, Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

- İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyya el-Kazvinî. *Mucmelu'l-luğa*. thk. Züheyr Abdülmuhsin. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.
- İbnu's-Salah, Osman b. Abdurrahman. *Ulûmu'l-hadis*. thk. Nurettin İtr. Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1986.
- İbnü'l-Esîr, *Ebü's-Saadât Mecdüddin el-Mübârek b. Muhammed. Câmiu'l-usûl*. thk. Abdulkadir Arnavut. Mektebetü'l-Hilvani, ts.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2008.
- Kesgin, Salih. "Sahâbeyi Ötekileştirmek ya da Sahâbeye 'Sahâbi' Olmak Ayrımında Âyet ve Hadisleri Anlama Sorunu -Muhammed et-Ticânî es-Semâvî Örneği". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe : Sahâbe Kimliği ve Algısı*. 339-352. İSAV-ENSAR, 2013.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Eттаfeyyîş. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letâifü'l-işârât*. thk. İbrâhim Besyûnî. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 3. Basım, ts.
- Kutub, Seyyid. *fî Zılâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru's-Şuruk, 1968.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Muhammed b. Said, Ebu Abdullah. *Tabakatü'l-Kübra*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Muhammed Nasruddin. *Faslu'l-hitab fi'z-zühd ve'r-rekâik ve'l-adab*, ts.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şahate. Daru İhyai't-Türasi, 1423.
- Muslih, Halid b. Abdullah. *Dürus li's-şeyh Halid b. Abdullah el-Muslih*, 1432.
- Mücâhid, Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî. *Tefsiru Mücâhid*. thk. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Ney. Mısır: Daru'l-Fikri'l-İslami, 1989.
- Müncid, Muhammed Salih. *Dürus li's-şeyh Muhammed el-Müncid*, ts.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Medariku't-tenzil ve hakaiku't-te'vil*. thk. Yusuf Ali Bedivi. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 1998.
- Okumuş, Mesut vd. *Tefsir*. ed. Akif Koç. Ankara: Grafiker, 3. Basım, 2015.
- Öztürk, Mustafa. "Sahabe, Kur'ân ve Tefsir,". *Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 7-8 (2018), 133-161.

- Öztürk, Mustafa. "Sahabe ve Kur'ân". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 7-36.
- Râzî, Muhammed b. 'Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. 'Ali el-Kureyşî el-Bekrî Fahrüddîn er-. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetü't-tefasir*. Beyrut: Daru'l-fikr, 2001.
- Sahr el-Mısri, Ebu Halid Said Abdulcelil. *Fıkhü kıraati'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1997.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-beyan*. thk. İmam Ebi Muhammed b. Aşur. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 2002.
- Semerkindî, Alâeddin Ali b. Yahyâ es-. *Bahru'l-ulûm*, ts.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkindî*, ts.
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr. *Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribu'n-Nevevi*. Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1431.
- Süyûtî, Celâlüddin es-. *Tenvîrü'l-havâlik*. Mısır: el-Mektebetü'l-Ticariyyetü'l-Kübra, 1969.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Dimeşk-Beyrut: Daru İbnü'l-Kesir, 2. Basım, 2006.
- Şahin, İskender. "Sahabe ve Tâbiîn Mushafı İlgili Tutumu". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/34 (2018), 299-324.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru-Hecr, 2001.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Serve. *el-Câmiu's-sahîh Sünenu't-Tirmizî*. thk. Beşar Avad Maruf. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1998.
- Ünal, Mehmet. "Kuran'ı İçselleştirme Biçimi Olarak Sahâbe Tilaveti Biçimleri". *XII. Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı: Kur'ân ve Sahâbe Sempozyumu*. Sivas, 2016.
- Yaka, Eyüp. "Emir Ve Nehiy Bağlamında Sahabe'nin Kur'ân Bilinci". *TİDSAD* 4/12 (2017), 166-186.
- Yardı, Ali. *Hadis I-II*. İstanbul: Damla Yayınevi, 4. Basım, 2000.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Müessesetü'r-Risale, 3. Basım, 1985.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-.
Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-alâm. thk. Ömer Abdüsselam
et-Tedmûrî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1993.
- Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakaiki gavamizi't-tenzil
ve uyuni'l-ekavil fi Vücuhi't-te'vil*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407.
- Züheyri, Ebu'l-Eşbal Hasan. *Şerhu kitabu'l-ibaneh min usuli'd-diyaneh*, ts.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdulbâki b. Yusuf b. Ahmed b. Muhammed.
Şerhü'z-Zürkânî ala Muvattai'l-İmam Malik. thk. Taha Abdurrauf Said.
Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyyeh, 2003.